

љавање великобугарског шовинизма у редовима БРП комуниста, говорено је о репресалијама према македонском становништву у пиринском крају, „вријећањима југословенских руководилаца и револуције уз истовремено величање сопствене улоге у ослобођењу Југославије и низу других тема које су у вези са југословенско-бугарским односима. Одмах после Димитровљеве смрти влада НР Бугарске једнострано је отказала Уговор о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи, 1. септембра 1949. године. На историјску судбину једног међдржавног договора тиме је стављена тачка.

Нешовић је написао занимљиву и корисну књигу. „Бледски споразуми“ имају научну вриједност, премда су публицистичко дјело. Имају ту вриједност и због тога што је аутор на крају књиге, у Прилозима, дао фотокопије

докумената потписаних на Бледу, тако да они (документи) нису више изложени само „глодарској критици мишева“ (Енгелс). Из објављених докумената могу се „докучити“ све могуће импликације значења њиховог садржаја и просудити да ли су бугарски политичари и историчари у праву. Читаоцима сугеришемо да посебну пажњу обратe на Увод, у коме аутор даје шири историјски контекст прилика у којима су Бледски споразуми донесени, што олакшава разумијевање њиховог значаја.

Нешовићева књига иде у ред оних које се читају са задовољством и које читаоца не остављају равнодушним. Већ то, кад другог не би било, оправдава њено објављивање.

Слободан Наградаћ

БОГУМИЛ ХРАБАК: „ЈУГОСЛОВЕНИ ЗАРОБЉЕНИЦИ У ИТАЛИЈИ И ЊИХОВО ДОБРОВОЉАЧКО ПИТАЊЕ 1915—1918“ НОВИ САД, 1980, 253

Проблем Југословена заробљеника и добровољаца у Италији током I светског рата је крупно питање, које је успешно могао да обради само квалификован стручњак, свестрано упућен у односе међу европским земљама, а посебно балканским, и стручњак за дипломатску историју првог сукоба светских размера. Такав стручњак је несумњиво аутор дела које приказујемо: проф. др Богумил Храбак.

У делу се најпре разматра држање Југословена у Аустро-Угарској војсци на талијанском фронту (11—28), па се констатује да Хрвати и Словенци с вољом иду у рат против Талијана. Али се у највернијим пуковима 1917. могло говорити против аустроугарске државе, а крајем те године не влада ни онако строга дисциплина у аустроугарској војсци. Подвлачи се велики значај карцанске издаје, коју Талијани нису до-

вољно искористили а коју организује натпоручник Пивко, иначе гимназијски професор у Марибору. У вези с офанзивом на Пијави повећан је број дезертерстава.

Описани су заробљенички логори у Италији, живот у њима и делимична национална концентрација заробљеника (29—60). Наводе се разне цифре о броју заробљених у Италији. Ј. Пивко сматра да их је почетком 1918. било око 30.000. Према званичним талијанским подацима Југословена је било заробљено око 20.000 или 16,2% аустроугарске заробљеничке масе. Говори се о смештају у логорима, оделу и обући, као и исхрани, како официра тако и војника, и раду ових последњих у угљенокопима, рудницама гвожђа итд. После пораза Талијана код Кобарида питање груписања заробљеника по националности било је питање практичне политике да се од заробље-

ника извуче што више с мањим ангажовањем властитих снага. Након конгреса потлачених народа Аустро-Угарске у Риму (10. IV 1918) извршена је извесна концентрација заробљеника Југословена, али нешто другачије него код Чеха и Словака.

Даље се прати пријављивање заробљеника за одлазак у српску војску (61—79) и, према неким тврђењима, сматра се да је до Видовдана 1918. било примљено од стране Талијана 3.900 молби за упућивање у српску војску. Заробљени Југословени су се од пролећа 1918. почели више обрађати Југословенском одбору. Код заробљених официра добровољачки покрет је одама имао југословенску оријентацију, док се он код војника јавља прво као српски, а од 1918. добија југословенски карактер. Словенци су у маси радије помишљали на „југословенску“ легију под талијанском командом.

Указује се и на рад владе и Врховне команде Србије и њених савезника на ослобађању заробљеника Југословена у Италији (81—129). Још јануара 1916. српска влада је покренула питање регрутовања Југословена за један самосталан добровољачки корпус од 20—25.000 војника који би се борио заједно са српском војском. Она је отворила добровољачко питање и у Италији. Војни министар Србије је наложио војном изасланику у Италији да се примају сви Срби и Југословени који изразе жељу да ступе у српску војску. Новембра 1918. француска и руска влада су снажно покренуле питање Југословена добровољаца код Сонина. Касније се умешала и Велика Британија у циљу решења овог питања. На савезничкој конференцији у Петрограду се заострило југословенско добровољачко питање у Италији. Никола Пашић, председник српске владе, осудио је држање Италије у заробљеничком питању на крфској конференцији. У ноти која је Србија упутила Италији истакнуто је мишљење да се Аустро-Угарска никад неће руководити хуманим обзирима и неће бити блажа према заробљеним

Италијанима, ако Италија не буде пуштала заробљенике српске националности. Н. Пашић приликом боравка у Риму код представника талијанске владе истиче да је неопходно одобрити југословенским добровољцима да иду на Солунски фронт, јер већ у Аустро-Угарској има око 400.000 талијанских војника, и да непуштање првих неће побољшати услове живота других. Представници Југословенског одбора и заробљеници су тражили: или да добровољци буду пуштени на Солунски фронт, или да се у Италији образује посебна југословенска јединица којом би заповедали официри Срби и други Југословени. Пред сам расплет ратних операција Сонино је изјавио да у случају југословенских заробљеника једино смета проблем италијанских територијалних претензија.

Има речи и о ставу црногорске владе према издвајању добровољаца из редова заробљених Југословена (131—133). Ту се посебно наглашава да су се после пораза царске руске војске многи официри Црногорци обрађали Србима за пријем у српску војску.

Посебно се прати отпуштање (број и темпо) заробљеника-добровољаца на Солунском фронту и југословенски заробљеници и Лондонски уговор, 26. IV 1915. год. (135—148). Сматра се да је укупан број добровољаца, отпуштених аустроугарских војника заробљених на италијанском фронту, износио око 600 људи, не узимајући у обзир Пивков батаљон. Питање југословенских заробљеника у Италији налазило се на дневном реду и током 1920, а познато је да је 1922. у Италији било око 2.600 заробљеника.

„Италијанска настојања око стварања радних батаљона и извијачких одељења Чеха и Југословена на италијанском бојишту” предмет су разматрања у посебном поглављу (149—159). Подвлачи се да је извесна концентрација Југословена остварена тек априла 1918. Чеси заробљеници у радним четима су у ствари били слободни, док то није био случај са Југословенима, који су преба-

цивани из једног логора у други, с једног посла на други.

Указује се посебно и на Пивков извиђачки одред и на батаљон Југословенска „легија” на Италијанском фронту у лето и јесен 1918. год. (161—191). У случају овог батаљона види се намера Италије да анонимно користи југословенске заробљенике против Аустро-Угарске, али не за националне југословенске идеале. Док се није чуло за југословенске одреде у Италији, Словенци и други Југословени се јављају да их шаљу на Солунски фронт, а затим у чехословачку легију у Француској или Италији. Средином 1917, кад Талијани још нису чинили никакве покушаје да организују добровољачке јединице, него су само појединачно користили неке дезертере Југословене, јавила се реакција југословенске јавности у емиграцији против покушаја да Југословене употребљавају као добровољце на свом фронту. У јесен 1918. у италијанској врховној команди било је раширено мишљење да су бољшевичке идеје узеле маха међу Југословенима „извидницима”. Сматра се да неки словеначки аутори дају погрешну оцену југословенских „легионара”. За време мировне конференције у Паризу су у борби против империјалистичких прохтева Талијана указивали и на савезнички допринос „одреда југословенског капетана Пивка”. Ти одреди су се приказивали као „југословенска легија”. Српска влада је, тражећи добровољце за попуну своје војске у Македонији, прећутно пристала на постојање српских добровољачких јединица у Италији, када је јула 1918. италијанска Врховна команда била спремна да добровољци Југословени положе заклетву краљу Петру и да се сматрају саставним делом српске војске.

Посебно се разматра Југословенски одбор према југословенском питању у Италији у склопу италијанске и југословенске проблематике (193—232). Аутор указује на однос Југословенског одбора и талијанске владе и констатује да Италијани, иако су пока-

зивали спремност да се одрекну Далмације, никада нису игнорисали Лондонски тајни уговор од 26. IV 1915. За време свога боравка на Крфу Анте Трумбић је 31. V 1917. разговарао с Пашићем о добровољачком питању у Италији. Он се слагао с Пашићем да треба да се поштује воља добровољаца. Пашић је сматрао да Талијани раде само за себе. Трумбић је у августу боравио у Италији и тада води разговоре с талијанским државницима о југословенским добровољцима, али ти разговори нису уродили плодом пошто се није дошло до споразума у питању заклетве добровољаца. Љ. Пивко је обишао логор у Ночери Умбри, где се уверава да војници заробљеници желе да ступе у српску војску. Акцију стварања добровољачке југословенске војске у Италији допуњавала је идеја о југословенској легији слично чехословачкој на француском ратишту. Сматрало се да ће се тиме убрзати признање аустро-угарских Југословена, тј. Југословенског одбора као њиховог политичког представника, као ратујуће савезничке стране. Јула 1918. Трумбић увиђа да је изигран. За последњу Трумбићеву концепцију с добровољцима у Италији сматра се идеја да се септембра 1918. 25.000 заробљеника Југословена, за које се сматрало да су запослени у ратној зони у Италији, употребе за десант у Далмацији (око Шибеника), јер се веровало да би они у униформи српских војника имали подршку домаћег југословенског становништва.

Књига садржи кратак закључак, резиме на француском језику и регистар личних имена, географских назива и политичких установа (239—253).

У целини узето, ово дело представља студиозан научни рад. Садржајно су постављена и темељито истражена сва важнија питања у вези са Југословенима заробљеницима и добровољачким питањем, а закључци и оцене су изведени коректним научним поступком.

Милица Бодрожић